

А. Гольцов, канд. геогр. наук, докторант
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ЕВРАЗИЙСКАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ИНТЕГРАЦИОННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Для современной геостратегии Российской Федерации остается чрезвычайно важным обеспечение максимального контроля над постсоветским (евразийским) пространством. Россия пытается сохранить институты Содружества независимых государств как инструменты для управления международным сотрудничеством на постсоветском пространстве. Главным геоэкономическим направлением евразийской стратегии России является дальнейшее развитие интеграционного объединения – Евразийского экономического союза. Создание ЕАЭС принесло России лишь небольшие экономические выгоды, в целом функционирование интеграционной группировки имеет невысокую результативность. Другие страны-члены ЕАЭС стремятся обеспечить свои экономические интересы и сохранить государственную суверенитет. Россия пытается повысить эффективность функционирования Организации договора коллективной безопасности как военно-политического альянса для защиты от военных, террористических и других угроз. Стратегия России нацелена на укрепление геополитических позиций в Восточной Европе, на Кавказе и в Центральной Азии. Региональный евразийский проект РФ ("Малая Евразия") должен быть сопряжен с другими проектами международного сотрудничества в рамках "Большой Евразии". Конкуренция со стороны Китая, особенно проект "Экономический пояс Шелкового пути" ослабляет стратегические позиции России в Центральной Азии. Многочисленные внутренние и внешние факторы препятствуют России в реализации стратегии евразийской интеграции.

Ключевые слова: евразийское пространство, геостратегия, "Малая Евразия", геоэкономический проект, экономическая интеграция, Евразийский экономический союз.

УДК 327:913(73+575)

С. Даниленко, д-р політ. наук, доц.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
 О. Гальона, політолог

ГЕОПОЛІТИЧНІ АКЦЕНТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США У ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

У статті розглядаються питання, пов'язані із зовнішньою політикою Сполучених Штатів Америки у центральноазійському регіоні в епоху глобалізації у світі та посилення змагань за зовнішні ринки і доступ до сировинних ресурсів.

У роботі висвітлюються процеси щодо співробітництва США з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном у різних сферах, акцентовано увагу на політико-економічній складовій їх міждержавної взаємодії та питаннях безпеки.

Мова йде також про роль США та їх взаємодію із центральноазійськими країнами в рамках боротьби із міжнародним тероризмом, вирішення проблем щодо розвитку Афганістану.

На фоні окреслених основних геополітичних акцентів американської зовнішньої політики у Центральній Азії дається оцінка курсу США в рамках їх співпраці з країнами регіону.

Автори аналізують факти, презентують бачення і висновки, що стосуються системної та послідовної політики Сполучених Штатів Америки у регіоні Центральної Азії, трансформаційних аспектів взаємовідносин США з центральноазійськими країнами на двосторонньому та багатосторонньому рівнях під кутом зору геополітичних інтересів протягом останньої чверті століття, а також погляд щодо перспектив розвитку їх взаємовигідного партнерського співробітництва.

Ключові слова: Центральна Азія, Сполучені Штати Америки, інтеграційні процеси, геополітичні завдання, міжнародне співробітництво, диверсифікація транзитних шляхів, довгострокові національні інтереси, побудова взаємовигідних зв'язків, регіональна співпраця, боротьба з тероризмом, безпека.

Постановка проблеми. У період з моменту набуття незалежності Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном і до цього часу американська зовнішня політика у центральноазійському регіоні характеризується багатофакторними аспектами її спрямованості під кутом зору національних інтересів США. Динамічні зміни, які відбувалися протягом останньої чверті століття у Центральній Азії та ситуація в Афганістані зумовлювали процес формування, а також певну корекцію американської стратегії і тактики у безпековому та політико-економічному вимірах. Це вказує на важливість і актуальність дослідження тенденцій, а також перспектив побудови різноформатних відносин між Сполученими Штатами Америки і центральноазійськими країнами у розрізі відповідних геополітичних акцентів зовнішньої політики США в регіоні.

Мета статті. Стаття має на меті зафіксувати авторське бачення щодо зміщення геополітичних акцентів зовнішньої політики США в Центральній Азії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабним питанням американської зовнішньої політики у Центральній Азії та відносин США з країнами центральноазійського регіону повністю або частково присвячено публікації цілої низки представників експертного середовища.

В Україні слід згадати таких дослідників і вчених, як В. Бадрак, А. Гончарук, Р. Джангужин (Жангожа),

Д. Дорофєєв, В. Кузнецов, Б. Левик, Т. Ляшенко, В. Малярюв, М. Мурашкіна, Ю. Павленко, Б. Парохонський, О. Резнікова, А. Рижикова, О. Сенченко, О. Тригуб та ін.

Серед центральноазійських експертів та науковців можна відзначити роботи Р. Абдулло, А. Акматалієвої, Ж. Алдубашевої, Р. Алієвої, М. Ашимбаєва, Ф. Бафоева, А. Баховадінова, А. Верещагіна, Х. Додіхудоєва, Г. Ісмакової, К. Іскандарова, Д. Кадиберкули, Р. Келешека, О. Князева, М. Лаумуліна, П. Муллоджанова, М. Нургалієва, Н. Омарова, М. Омарова, В. Парамонова, М. Рахімова, С. Савчук-Курбанова, А. Саїдмуродова, Б. Султанова, К. Сироежкіна, С. Ташматової, Ф. Толіпова, Г. Тулепбергенової, А. Умарова, Ж. Урманбетової, Х. Холікназарова, С. Шарипової, М. Шукурзоди, А. Язмурадова.

Заслужують на увагу публікації західних авторів, зокрема Д. Берніса, З. Бжезіньського, С. Бланка, К. Блафа, П. Брукса, Є. Вішник, Р. Гуан Тяня, Дж. Дейвіса, Р. Дермотта, Є. Джеффі, Ч. Зіглера, Р. Катлера, В. Кітспоттера, А. Коєна, Р. Крітчлоу, М. Ларуель, Е. Лейка, Р. Лела, Дж. Манкоффа, Н. Мегорана, Дж. Нікола, О. Олікера, М. Олкотт, У. Поттера, О. Раймера, О. Пера, К. Родеса, Е. Румера, М. Свіні, Р. Сокольські, Ф. Старра, П. Стронскі,

Е. Фейгенбаума, Г. Фуллера, Дж. Хезершоу, Е. Ченлітт-Евері, Дж. Шилде, Д. Шлелека.

Вищезазначену тематику опрацьовано такими російськими дослідниками, як О. Барабанов, А. Баранов, О. Богатуров, М. Братерський, Л. Васильев, В. Власов, Д. Володін, Н. Гегелашвілі, Д. Гільмутдінова, Ю. Глуценко, Р. Гумеров, В. Гусейнов, С. Жильцов, І. Звягельська, В. Земсков, І. Зонн, А. Казанцев, Ю. Касович, Д. Ковальов, А. Левченко, А. Лукін, Д. Макаров, О. Малашенко, Д. Малишева, Ю. Морозов, В. Матяш, Р. Мухаррјмов, С. Ніколаев, М. Огурцов, А. Павлов, С. Пархоменко, В. Писарев, Д. Попов, Є. Примаков, С. Самуїлов, І. Сафранчук, Н. Симонія, М. Старчак, Д. Сулов, А. Темирбулатов, А. Тринков, Є. Троїцький, М. Шумилов тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. У епоху глобалізації, динамічних трансформаційних процесів, які супроводжуються перекроюванням політичної карти і зміною режимів в ряді держав, на світовій арені відбувається боротьба щодо розстановки сил, масштабний переділ сфер впливу з окремими ознаками конфліктогенного характеру, що має місце за умов загострення конкуренції і посилення змагань за зовнішні ринки та доступ до сировинних ресурсів.

У цьому контексті велике значення має політика Сполучених Штатів Америки (США), спроможних конструктивно і комплексно розв'язувати міжнародні проблеми на основі відповідального ставлення до них. На шляху до прогресу демократії, побудови відкритого суспільства, заснованого на ідеях вільного ринку, США демонструють послідовне дотримання принципів забезпечення справедливості, верховенства закону і мають імідж доброзичливої сили, яка несе ліберальні цінності. США поєднують вирішення актуальних завдань з реалізацією своєї стратегії в умовах модернізації політико-економічних відносин, універсалізації світової системи, переплетення регіональних і глобальних інтересів. Як один з провідних акторів, США з багатьох питань утримують головні позиції та належать до країн, що впливають на формування та стан світового енергоринку і, серед іншого, прагнуть досягти стабільності і забезпечення безпеки у сфері постачання енергоносіїв до Європи на засадах усеохопного і скоординованого міждержавного підходу. Не останнє місце в орбіті американських інтересів займає Центральна Азія (ЦА) – Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, де США шукають і пропонують прийнятні форми взаємодії, зокрема в рамках можливостей механізмів організацій економічного співробітництва і колективної безпеки. У світлі цілей і завдань щодо відстоювання своїх позицій, США намагаються посилити вплив на прискорення зростання у ЦА за рахунок різноманітних чинників із забезпечення стійкого регіонального і світового розвитку. Виходячи із необхідності вирішення актуальних проблем, США розглядають серед ключових аспектів своєї зовнішньої політики ефективну інтеграційну співпрацю, у тому числі в рамках міжнародних проектів, покликаних протистояти викликам сучасності і мінімізації ризиків виникнення загроз тероризму.

При наявності великих територій і гігантських енергоресурсів країни ЦА намагаються створити сприятливі умови для підвищення своєї конкурентоспроможності, здійснення відповідних довгострокових програм розвитку. Значною мірою економіка центральноазійських країн пов'язана з енергоносіями і реалізацією транзитного потенціалу, що є важливим аргументом і беззаперечним плюсом їх участі в інтеграційних процесах. Крім того, виходячи з планів зростання на нормах і принципах міжнародних організацій, для країн ЦА з'являються

нові можливості і перспективи швидше, на більш сильних позиціях інтегруватись у світову економіку.

Центральна Азія, як один з найцікавіших регіонів Євразії, площею 4 млн. квадратних кілометрів з більш ніж 60 млн. населенням привертає увагу своєю історією і впевненим поглядом у майбутнє. Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, які після розпаду СРСР стали незалежними державами, за останню чверть століття зуміли у непростих реаліях пройти шлях спрямований на побудову ефективної політики і торгово-економічних ланок, формуючи нові механізми взаємодії, а досягнуті успіхи свідчать про їх значний потенціал. Країни ЦА не є і не можуть бути сторонніми спостерігачами світових процесів, а регіону, у свою чергу, приділяють увагу інші міжнародні гравці. Центральна Азія є місцем перетину інтересів багатьох держав, що намагаються посилити у ній свою присутність завдяки її географічному положенню, комунікаційним можливостям, великим запасам природних ресурсів. Геополітичні особливості Центральної Азії викликають значну зацікавленість і з військово-стратегічної точки зору, а розташування поряд із Афганістаном, Пакистаном, Іраном та іншими країнами робить співпрацю з нею важливим елементом як регіональної, так і глобальної безпеки [5, с. 48].

Як центр Євразії, Центральна Азія розташована на стику великих цивілізацій на материк, де сьогодні переплітаються інтереси провідних світових держав, серед яких і США – один з ключових акторів у регіоні, що планомерно і успішно формує довгострокову стратегію поглиблених відносин з країнами ЦА. Про велике геостратегічне значення регіону для США свідчать прийняті офіційні документи, а також відповідні виступи і заяви американських посадових осіб. Підсумком офіційних зустрічей і перемовин політичного керівництва США з главами держав ЦА, контактів на рівні урядів стало створення двосторонньої і багатосторонньої правової бази співробітництва через підписання серії відповідних договорів, угод, протоколів тощо.

У 1991 р. і в першій половині 1992 р. відбувся процес дипломатичного визнання нових незалежних країн ЦА з боку США, які виступали за демократизацію і проведення ринкових перетворень. Американська держава, що у числі перших визнала незалежність центральноазійських країн, відіграла певну роль у їхньому розвитку. З моменту встановлення дипломатичних відносин з країнами ЦА політика США в регіоні характеризується еволюційними стадіями становлення і трансформації. Першочерговим завданням стало позбавлення від радянської ядерної зброї в Казахстані, яке було вирішено шляхом підписання цією країною у 1992 р. Лісабонського протоколу, а пізніше її приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Казахстан став одним з перших отримувачів американських коштів за Програмою із сумісного зменшення загрози і перетворився в активного учасника міжнародного руху нерозповсюдження зброї масового знищення. Другим ключовим моментом постав пошук шляхів зміцнення державності і незалежності країн ЦА, на що певною мірою був спрямований прийнятий у цьому ж році закон "Про підтримку свободи", який передбачав американську урядову допомогу новим незалежним державам, як безпосередньо так і через МВФ [6, с. 156].

Адміністрація Президента США Б. Клінтона зберігла намагання зміцнення незалежності країн ЦА, зокрема було активно підтримано плани внутрішньої інтеграції між центральноазійськими країнами, розширено обсяги допомоги. Важливу роль продовжували грати міркування безпеки і стабільності. Почала швидко зростати

економічна зацікавленість Центральною Азією, а американські інтереси пояснювались, серед іншого, її перебуванням з Російською Федерацією, Китаєм, Іраном, Афганістаном, а також Азербайджаном по кордону Каспійського моря. На перший план виходить тема з видобутку енергоносіїв, будівництва транзитних трубопроводів, у тому числі в Каспійському регіоні, що у другій половині 90-х рр. був визначений важливішою економічною та геостратегічною домінантою для США, зоною американських національних інтересів, а військова присутність у ЦА, серед іншого, дозволяла США забезпечити безпеку в зоні нафтогазових родовищ Каспія, посилити контроль над Афганістаном [4, с. 17; 5, с. 49].

Для США фактори пов'язані з розташуванням Каспія на кордоні між Європою і Азією, на перехресті перспективних транспортних комунікацій, мають вагоме геополітичне значення. Найважливіше місце в американській стратегії в Каспійському регіоні займає створення розгалуженої мережі трубопроводів, і США зацікавлені в участі у відповідних проектах широкого кола країн, що є доцільним не тільки економічно, але і має актуальний характер багатостороннього міжнародного співробітництва [3, с. 39]. США беруть участь у цьому процесі, у тому числі шляхом сприяння у кредитно-фінансовій сфері.

Серед реальних успіхів евро-американської політики слід відзначити будівництво нафтопроводу "Баку-Тбілісі-Джейхан", через який азербайджанська та казахстанська нафта постачається до країн Європи [2, с. 13], що є одним з великих світових проектів та проміжною ділянкою щодо експорту сировини з Центральної Азії на захід. Крім цього, у рамках політики диверсифікації транспортування вуглеводнів на зовнішні ринки США демонструють позитивне ставлення до ефективної роботи Каспійського трубопровідного консорціуму, реалізації ідеї з будівництва Транскаспійського газопроводу для постачання природного газу до Європи, як пріоритетного завдання з транспортування енергоносіїв від туркменського до азербайджанського узбережжя по дну Каспійського моря, а також прокладання Трансафганського газопроводу для транспортування туркменського природного газу до Південної Азії.

США виходять з можливості вирішення своїх геополітичних проблем в Євразії, серед іншого, розглядаючи диверсифікацію системи трубопроводів на пострадянському просторі, як засіб створення більш широких і стабільних зовнішніх джерел енергозабезпечення своїх євросоюзників [3, с. 34]. Серед головних цілей США в ЦА у той період: сприяння інтеграційній співпраці центральноазійських країн і Південної Азії в різних сферах, у тому числі включення північно-східних провінцій Афганістана до багатосторонніх економічних проектів за участі країн ЦА, Індії, Пакистану; закріплення американського капіталу у паливно-енергетичному секторі центральноазійських країн; формування мережі транзитних транспортних шляхів з ЦА до Європи.

Після 11 вересня 2001 р. США вийшли на новий високий рівень взаєморозуміння і співробітництва з урядом країн центральноазійського регіону [10, с. 185]. В умовах мобілізації і консолідації світового співтовариства під прапором протидії міжнародному тероризму, створення антитерористичної коаліції американська політика, серед іншого, стала ґрунтуватись на необхідності забезпечення сприяння з боку центральноазійських держав у військовій операції в Афганістані. На фоні перегляду глобальних пріоритетів США виступили орієнтиром для вибудовування зв'язків у нових реаліях, зміцнили свої позиції за рахунок поступового розширення військово-стратегічної присутності, розмістили військові підрозділи в ряді держав ЦА, маючи можли-

вість вести бойові дії з баз на їх території, а центральноазійський регіон на період антитерористичної операції в Афганістані перетворився на один з найголовних об'єктів американських інтересів у світі [6, с. 159]. В авангард ідеології США, яку в Центральній Азії стала характеризувати нова сукупність принципів, вийшла боротьба з міжнародним тероризмом. Зі зміною акцентів, питання диверсифікації зв'язків ЦА із зовнішнім світом було доповнено співпрацею з безпеки і закріплено політичними і військовими домовленостями практично з усіма центральноазійськими країнами, а серед ключових елементів стратегії органічно поєдналися теми будівництва нафто- і газопроводів з Каспійського регіону до Європи та військово-співробітництво. Центральна Азія виступила як частина загального фронту проти міжнародного тероризму та елемент забезпечення енергетичної безпеки США у контексті реалізації низки ініціатив із прокладання нових маршрутів транспортування вуглеводнів до Європи.

У 2005 р. у стратегічних колах США презентували новий геополітичний проект, згідно з яким передбачено формування "Великої Центральної Азії" шляхом з'єднання у єдине військово-стратегічне і геополітичне ціле країн ЦА і Афганістану [7, с. 60]. Ядром нової регіональної стратегії був визначений "безпечний і процвітаючий Афганістан, що зв'язує Центральну Азію з Південною Азією", а її основу мали скласти зусилля, спрямовані на розвиток торгівлі і транспортних зв'язків між країнами ЦА і Афганістаном, удосконалення інфраструктури і мінімізацію торговельних бар'єрів. Згідно з позицією Держдепартаменту США у квітні 2006 року, сприяння "регіональній економічній інтеграції" поряд із забезпеченням американських інтересів у сфері безпеки та підтримкою демократичних і ринкових реформ, стає однією з основних цілей політики США у Центральній Азії [12]. У цьому контексті США звернулися до центральноазійських країн щодо сприяння у сфері логістики, напросив їх до участі у розробці проектів, спрямованих на побудову ефективної афганської економіки, а також за дипломатичною підтримкою щодо військового конфлікту в Афганістані.

У вересні 2008 р. США були вимушені переглянути стратегію дій на фронті війни з тероризмом у бік розширення військово-політичного співробітництва. Було затверджено план створення Північної мережі доставки невійськових вантажів до Афганістану, яка складалась з автомобільних і залізничних маршрутів, що проходили через Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, а Туркменістан відкрив повітряний коридор для гуманітарних поставок. Отже, країни ЦА стали важливою частиною логістичного ланцюжка для сил міжнародної коаліції, за допомогою якого у 2009 р. першу партію невійськових вантажів для американського контингенту було доставлено до Афганістану [13].

Адміністрація Президента США Б. Обама, успадкувавши низку актуальних зовнішньополітичних завдань, пов'язаних з Центральною Азією, продовжила політику попередників щодо трубопровідних проектів та активної військової співпраці з країнами регіону. Серед іншого, здійснювався процес з переключення усіх наявних військових ресурсів на Афганістан і Пакистан, опрацьовувалася тема "виходу" з регіону, у плані чого війна в Афганістані і на окремих територіях Пакистану, а відповідно і проблема забезпечення північного маршруту поставок військам стала фактором, який серйозно прив'язав американські інтереси до країн ЦА. В умовах певної зміни стратегічних підходів розпочався період активного маневрування між своїми старими союзниками по "холодній війні" і новими ключовими глобальними гравцями. В експертних колах існує думка, що афганська

проблема і питання боротьби з глобальним тероризмом зумовили появу варіанта співробітництва США і ЄС у поєднанні із взаємодією з Китаєм, Індією і РФ щодо вирішення ключових стратегічних питань [6, с. 161, 162].

Президент США Б. Обама оголосив Афганістан і Пакистан "центральною ланкою боротьби з тероризмом" і "вищим пріоритетом" США, а необхідність нарощення військової присутності в Афганістані підвищила американську зацікавленість у підтримці з боку центральноазійських держав.

У 2009 р. пріоритети США в Центральній Азії полягали в необхідності розширення співробітництва з країнами ЦА з метою підтримки зусиль міжнародної коаліції в боротьбі з екстремізмом в Афганістані і Пакистані, забезпечення розвитку і диверсифікації енергопотенціалу регіону, сприяння процесу політичної лібералізації і повазі до прав людини, стимулювання формування у країнах ЦА ринкової економіки, сприяння у проведенні економічних реформ, співпраці в області гідроресурсів і використання сонячної енергії тощо [9, с. 82]. Отже, було синтезовано цілі і завдання, які ставили попередні адміністрації Білого Дому, наповнено їх більшою конкретикою, прагматизмом і наближеном до інтересів центральноазійських країн змістом. Підтверджувалося, що США, як і раніше сприятимуть розширенню зв'язків між Південною Азією та ЦА і перетворенню Афганістану та Пакистану у міст, що з'єднує два регіони. У той час американський Конгрес прийняв рішення стосовно можливості придбання для військових потреб товарів і послуг, що виробляються у країнах, які розташовані уздовж основного шляху забезпечення Афганістану. Визначивши стратегію дій в Афганістані, США сформулювали у грудні 2009 р. політичні цілі відносно країн ЦА, підкреслив, що США розглядають регіон, як один із зовнішньополітичних пріоритетів.

За часів першого президентського терміну Б. Обами здійснювалася політика, спрямована на формування зв'язків енергосистем Центральної Азії та Південної Азії шляхом створення інфраструктурних потужностей, які б дозволили транспортувати електроенергію на південь, у тому числі прокладено ЛЕП між центральноазійськими країнами і Афганістаном, налагоджено постачання електроенергії по новій лінії Хайратон – Пулі – Хумрі – Кабул, уведено в дію гілку Сангтуда – Пулі – Хумрі, по якій надлишки електроенергії, яка виробляється ГЕС у Таджикистані у літній період частково направляються до афганських провінцій. Практичними результатами роботи також стало спорудження, за фінансової підтримки США, мосту через річку Пяндж, який з'єднав автотransпортні системи Афганістану і Таджикистану, завершення будівництва залізниці Хайратон – Мазарі – Шаріф, що є важливою для доставки військових вантажів НАТО.

У 2011 р. Держсекретар США Х. Клинтон у ході візиту до Індії представила концепцію Нового Шовкового Шляху, у рамках якої було намічено створення інфраструктури, що зв'яже ЦА та Південну Азію через Афганістан [11, с. 129]. Серед іншого, було передбачено формування сприятливих умов у торговельних стосунках, у тому числі шляхом спрощення прикордонних процедур, лібералізації зовнішньоекономічного режиму, а в майбутньому і розкриття ринків.

Після 2013 р. на перший план американських інтересів у Центральній Азії вийшли питання з реалізації за участі країн ЦА програми щодо виведення коаліційних сил НАТО з Афганістану і передачі повного контролю за безпекою афганським військам, а також щодо збереження своїх наявних військових пунктів та розширення їх мережі у регіоні [9, с. 91].

У вересні 2015 р. у Нью-Йорку, за підсумками зустрічі Держсекретаря США Дж. Керрі і Міністрів закордонних справ Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану було оголошено про встановлення нового багатостороннього формату взаємодії США і країн ЦА – "C5+1". Він покликаний доповнити наявні двосторонні контакти щодо спільних викликів у сфері безпеки і економічного розвитку. Ми поділяємо думку, що ця ініціатива великою мірою продиктована загальною геополітичною ситуацією вкупі з подіями в Афганістані, зокрема й стосовно наміру збереження з боку США своєї присутності в цій країні.

У рамках створеного формату, в листопаді 2015 р., у Самарканді відбулась друга зустріч і перемовини на рівні глав зовнішньополітичних відомств США і 5 центральноазійських держав, де було обговорено перспективи міжнародної співпраці, взаємодію у політичній, торгово-економічній та гуманітарній областях. Розглядалися питання регіональної безпеки в контексті стабілізації ситуації в Афганістані, поліпшення прикордонної інфраструктури, боротьби з тероризмом і екстремізмом, освітянських зв'язків, економіки, інновацій, водних ресурсів, демократичного будівництва тощо. Американська сторона також нагадала про перспективи "Нового Шовкового Шляху". За підсумками роботи прийнято Спільну декларацію партнерства і співробітництва 5 держав Центральної Азії і США, у якій заявлено щодо прихильності: поліпшенню взаємовигідного співробітництва у сфері регіональної торгівлі, транспортно-комунікаційних, енергетичних зв'язків і транзитних можливостей; покращенню ділового клімату в регіоні для залучення іноземних інвестицій і сприяння місцевому підприємству; реалізації заходів щодо боротьби з викликами економічної стійкості; об'єднанню зусиль у боротьбі з кліматичними змінами; розширенню співпраці в області запобігання і протидії транскордонним загрозам і викликам; підтримці Афганістану і його зростання; розширенню більш тісної співпраці в гуманітарній сфері; захисту прав людини, розвитку демократичних інститутів, зміцнення громадянського суспільства тощо [1]. На наш погляд, у документі акумульовані питання, які, серед іншого, мають геополітичний вимір, у тому числі з безпекової, військової та енергетичної тематики.

Дж. Керрі здійснив також візити до столиць Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану і провів зустрічі з керівниками центральноазійських країн, де предметом обговорення стали глобальні проблеми і питання двосторонніх відносин у політичній, економічній, безпековій, гуманітарній сферах, зокрема щодо підтримки з боку США суверенітету і територіальної цілісності ЦА держав, регіонального зростання, безпеки і стабільності, підтримки безпеки і розвитку Афганістану, протидії загрозам ІГЛ, енергетики, торгівлі, інвестицій, безпеки кордонів, боротьби з наркоторгівлею, співробітництва у рамках ООН тощо.

Перший візит глави Держдепартаменту США до регіону і 5 центральноазійських країн в ході однієї поїздки став кульмінацією 2015 р. у взаєминах з ними, а американська сторона наголосила на важливості продовження діалогу з усіма партнерами в ЦА, а також на потенційній ролі, яку вони могли б зіграти для досягнення визначених цілей. Безпрецедентне турне по країнах Центральної Азії і вперше в історії американської дипломатії створення подібного формату відносин з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном, на наш погляд, яскраво підтвердили ніяк незначення регіону в стратегії США, зокрема геополітичний характер інтересів і намірів у ньому, і як неординарна офіційна подія отримало належну оцінку.

Багато експертів сходяться на думці, що формат "С5+1" має надати додатковий імпульс у розширенні зв'язків. А зважаючи на багатовекторність, притаманну політиці центральноазійських країн, можна стверджувати, що використання системного підходу США у взаємодії з ними лягає на благодатний ґрунт.

Серед аналітиків поширена думка що США, розвиваючи контакти на теренах ЦА, розпочинають наступний етап співпраці з центральноазійськими країнами на фоні посилення тенденції щодо активізації американської участі у процесах формування життєздатних механізмів ефективної міжнародної інтеграції у світі. Об'єктивні політичні оглядачі, дивлячись на співробітництво США з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном крізь призму динаміки розвитку центральноазійських країн, роблять висновок, що визрів момент для здійснення подальших кроків, які продиктовані їх довгостроковими національними інтересами, з метою створення умов максимального сприяння реалізації визначених ініціатив.

Висновки. За нашою оцінкою, США до сьогодні, під кутом зору власних національних інтересів демонструють приклади відповідального ставлення до проблем забезпечення безпеки, захищають позиції центральноазійських країн, приймають зважені рішення, дотримуючись фундаментальних основ взаємоповаги, рівності і паритету, роблять конструктивні кроки в рамках загальної стратегії розвитку взаємовідносин, послідовно здійснюють курс на побудову та укріплення взаємовигідних зв'язків, надають особливого значення контролю небезпечних процесів у регіоні, запобіганню його дестабілізації та виникнення конфліктів. Протягом усього періоду багатовекторного співробітництва з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменістаном, Узбекистаном з боку США надається різноманітна допомога, у тому числі в рамках відповідних проектів і програм в економіці, військовій, військово-технічній, економічній, інформаційній, культурній сферах, з питань науки, освіти, охорони здоров'я тощо. США зацікавлені у стабільності центральноазійського регіону, його економічному розвитку на основі безпекового фактору, що є однією з найбільш важливих умов стабільності в Євразії.

Американське керівництво продовжує лінію на позитивне сприйняття своєї держави і зацікавленість центральноазійських країн у плідній широкомасштабній співпраці з США в різних сферах, діючи в унісон з американською політико-академічною спільнотою, у якій викристалізувалася стійка позиція щодо надзвичайної важливості для США Центральної Азії, де нинішній стратегічний ландшафт характеризується багатополлярністю, що зростає [8, с. 41].

За нашими спостереженнями, американські ініціативи виглядають зваженими, обміркованими і конструктивними.

Звернемо увагу, що безпекова сфера, яка сьогодні є однією з головних на порядку денному у світі, набуває у регіоні особливих рис, у контексті чого США ставлять на шальки терезів всю свою могутність для досягнення поставлених цілей. Афганська політика продовжує бути одним з ключових факторів, які визначають американську стратегію у Центральної Азії, а США намагаються запобігти конфліктам в регіоні і розповсюдженню транснаціональних загроз, зокрема міжнародного тероризму на інші частини земної кулі. Важко переоцінити фактор США та їх союзників у сфері забезпечення безпеки, а виведення більшої частини військового контингенту з Афганістану не означає відмови від визначених цілей, зокрема боротьби із загрозою тероризму, релігійного екстремізму, насильницької експансії, стримування та запобігання їх проявів, а є лише відображенням певного зміщення геополітичних акцентів, зокрема у ЦА.

Низка експертів прогнозує перспективи американської дипломатії насамперед у прив'язці до ступеня інтеграції США щодо освоєння і постачання вуглеводнів Каспійського регіону до Європи у контексті розподілу ролей з формування енергоринку Євразії. Завдяки налагодженим комунікаціям з країнами Центральної Азії, США, маючи можливість нарощення взаємодії в енергетиці з іншими євразійськими державами, а також союзами та угрупованнями, намагаються не бути осторонь щодо вирішення проблем, пов'язаних з енергетичним аспектом зовнішньої політики центральноазійських держав, розвитку їх двосторонньої і багатосторонньої співпраці у нафтогазовій сфері.

Необхідно підкреслити, що, налагоджуючи багатопланове співробітництво з широкого кола питань, у тому числі із залученням міжнародних організацій, США докладають чимало зусиль, роблячи вагомий внесок у забезпечення взаєморозуміння і стабільності у центральноазійському регіоні і навколо нього. У своїх виступах і заявах на різних рівнях та майданчиках, зокрема під час контактів у форматах делегацій, груп, комітетів і комісій, американські політики, інші офіційні особи, а також громадські діячі висловлюються про незмінну підтримку з боку США суверенітету і територіальної цілісності країн ЦА, високо оцінюють їх співпрацю в рамках ООН та інших світових організацій з актуальних питань, у тому числі у сфері безпеки, вітають проведення реформ та регіональної економічної інтеграції на центральноазійських теренах, перспективне співробітництво Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану з іншими державами тощо.

Огляд джерел свідчить, що іноді зі змінами адміністрацій США відбувається певне зміщення акцентів в американській політиці у Центральної Азії. Зокрема, існує теза, що в останні 25 років у політиці США використовувались два підходи: перший (90-ті рр., але і нині продовжує впливати на американську політику), коли до ЦА ставилися як до поля стратегічної конкуренції із сусідніми державами, насамперед Росією, а тепер ще й Китаєм; другий (переважно після 9/2001 і з новою силою у часи президентського терміну Б. Обама) – передусім через призму військової кампанії в Афганістані [8, с. 41], але через об'єктивні обставини в окремі моменти тактика планів і дій у регіоні корегувалася.

Слід відзначити, що в процесі підготовки і виведення коаліційних сил НАТО з Афганістану, в експертному середовищі, у рамках сценарних прогнозів з розвитку ситуації у регіоні, розгорнулася дискусія щодо перспектив зменшення ролі США, зокрема предметом обговорення постало нібито можливе поступове охолодження американських інтересів щодо ЦА.

На нашу думку, яка йде у розріз з таким підходом, скорочення військової присутності в регіоні виглядає як певний маневр та чергове зміщення геополітичних акцентів США, що не відмовляються від стратегічних позицій в рамках своїх глобальних устремлень. Певною мірою свідченням серйозності намірів американської сторони у ЦА є створення формату "5+1" і широкий спектр документально закріплених питань, які порушувалися під час офіційних зустрічей на високому рівні, що мало б розвіяти сумніви політичних скептиків, знівелювавши їх окремі бачення щодо згортання з боку США намічених програм та відмови від реалізації відповідних задумів.

Загалом, слід зазначити що США за допомогою політико-дипломатичних інструментів демонструють широкомасштабні підходи і прагнення забезпечити вигоду для всіх зацікавлених країн у центральноазійському регіоні. За мету обрано багатобачорне і багаторівневе стратегічне партнерство з державами ЦА економічного і безпекового характеру, розвиток джерел енергетики та пошук нових можливостей доставки енергетичних ресу-

рсив на міжнародні ринки, у тому числі під кутом зору прогнозів з подальшого зростання споживання нафти і газу, нарощення обсягів торгівлі ними.

На наш погляд, відносини США з країнами ЦА на різних етапах з 1991 р. переживали злети та падіння, але, маючи надійний стрижень, у цілому витримали іспит часом, а перспективи продуктивної співпраці є досить оптимістичними.

За офіційними американськими оцінками, 2015 р. став вельми успішним і навіть проривним щодо взаємодії США у регіоні, а у 2016 р. співробітництво з центральноазіатськими партнерами продовжується за конкретними напрямками. У коментарях аналітиків відмічається, що на фоні поступового зміцнення своїх позицій і змін світової кон'юнктури США несуть ідею доцільності об'єднання зусиль з країнами ЦА, необхідності розуміння взаємної вигоди і знаходження спільної платформи у боротьбі з сучасними викликами.

На наше переконання, безумовно США і надалі буде позиціонуватися як країна із зваженим підходом, що здатна забезпечити нові можливості для розвитку Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану, і не викликає сумнівів, що американська зовнішня політика взаємодії з ними на рівноправних засадах сприятиме подальшому зростанню центральноазіатських держав, позитивно впливаючи на загальну ситуацію в регіоні.

Список використаних джерел

1. Совместная Декларация Партнерства и сотрудничества пяти государств Центральной Азии и Соединенных Штатов Америки [Електронний ресурс] / г. Самарканд, Республика Узбекистан, 1 ноября 2015 г. – Режим доступа: <http://russian.uzbekistan.embassy.gov/110115pr.html>.
2. Мурашкина М. З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Мурашкина Мар'яна Зіновіївна; [Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили]. – Миколаїв, 2015. – 20 с.

3. Гарашова С. О некоторых геополитических аспектах стратегии США в Каспийском регионе / С. Гарашова // "Кавказ & глобализация": журнал социально-политических и экономических исследований / Институт стратегических исследований Кавказа; – Баку : CA&CC Press, 2010. – Т. 4, выпуск 3-4. – С. 33-40.

4. Гумеров Р. А. Геополитические интересы США, Китая и России в Центральной Азии: автореф. дисс. канд. полит. наук: 23.00.04 / Гумеров Родиион Альфредович; [Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова]. – М., 2009. – 25 с.

5. Исакова Г. К. Геополитические и экономические интересы США и Китая в Центральной Азии / Г. К. Исакова // Центральноеазиатский журнал фундаментальных и прикладных исследований, 2014. – № 2. – С. 48-56.

6. Казанцев А. А. Политика США в постсоветской Центральной Азии: характер и перспективы / А. А. Казанцев // Вестник МГИМО, 2012. – № 4 (25). – С. 155-164.

7. Лаумулин М. Т. Стратегия и политика США в Центральной Азии / М. Т. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ, 2007. – № 4 (52). – С. 51-63.

8. Манкофф Дж. Политика США в Центральной Азии после 2014 года [Електронний ресурс] / Дж. Манкофф // Сайт журнального клуба "Интелрос". – М., 2013. – С. 41-57. – Режим доступа: http://www.intelros.ru/readroom/pro_et_contrak1-2-2013/19760-politika-ssha-v-centralnoy-azii-posle-2014-goda.html.

9. Огурцов М. И. Эволюция внешнеполитических стратегий России и США в Республике Узбекистан на рубеже XX – XXI вв.: дисс. канд. ист. наук: 07.00.15 / Огурцов Максим Игоревич; [Рос. гос. гум. ун-т]. – М., 2015. – 204 с.

10. Ташматова С. И. Политика США в отношении стран Центральной Азии: дисс. канд. полит. наук: 23.00.04 / Ташматова Салтанат Изатбековна; [Дипломат. акад. МИД РФ]. М., 2008. – 208 с.

11. Умаров А. А. Стратегические инициативы США и Китая в Центральной Азии / А. А. Умаров // Сравнительная политика, 2015. – № 1(18). – С. 128-138.

12. Boucher R. U.S. Policy in Central Asia: Balancing Priorities [Електронний ресурс] / R. Boucher // Statement to the House International Relations Committee, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, April 26, 2006. – Режим доступа: <http://2001-2009.state.gov/p/sca/r/rm/2006/65292.htm>.

13. Nichol J. Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests [Електронний ресурс] / J. Nichol // CRS Issue Brief for Congress, January 11, 2010. – Режим доступа: <http://fpc.state.gov/documents/organization/137256.pdf>

Надійшла до редколегії 10.05.17

S. Danylenko, Doctor of Political Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
O. Haliona, Politicalologist

GEOPOLITICAL ACCENTS OF US FOREIGN POLICY IN CENTRAL ASIA

The article address the issues related to the foreign policy of the United States in the Central Asian region in the era of the world globalization and increased competition for foreign markets and access to raw materials.

The paper highlights the cooperation process between the United States and Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan in various sectors, attention is focused on the political-economic component of intergovernmental cooperation and security issues.

It is also mentioned the role of the US and its interaction with Central Asian countries in the framework of fighting against international terrorism, and about the problems concerning the development of Afghanistan.

On the background of underlined major geopolitical accents of American foreign policy in Central Asia assesses the US course as part of their cooperation with the countries of the region.

The authors analyze the facts, present a vision and conclusions concerning the systemic and consistent policy of the United States in Central Asia and transformational aspects of relations between the US and Central Asian countries at bilateral and multilateral levels from the perspective of geopolitical interests during the last quarter of century, and the view on the development prospects of mutually beneficial cooperation.

Key words: Central Asia, United States, integration processes, geopolitical problems, international cooperation, diversification of transit routes, long-term national interests, building mutually beneficial ties, regional cooperation, counter-terrorism, security.

С. Даниленко, д-р полит. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,
А. Галёна, политолог

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АКЦЕНТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с внешней политикой Соединенных Штатов Америки в центральноазиатском регионе в эпоху глобализации в мире и усиления соперничества за внешние рынки и доступ к сырьевым ресурсам.

В работе высвечиваются процессы сотрудничества США с Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Туркменистаном, Узбекистаном в разных сферах, акцентировано внимание на политико-экономической составляющей их межгосударственного взаимодействия и вопросах безопасности.

Речь идет также о роли США и их взаимодействии с центральноазиатскими странами в рамках борьбы с международным терроризмом, решении проблем развития Афганистана.

На фоне очерченных основных геополитических акцентов американской внешней политики в Центральной Азии дается оценка курса США в рамках их сотрудничества со странами региона.

Авторы анализируют факты, презентуют видение и выводы, касающиеся системной и последовательной политики Соединенных Штатов Америки в регионе Центральной Азии, трансформационных аспектов взаимоотношений США с центральноазиатскими странами на двустороннем и многостороннем уровнях под углом зрения геополитических интересов на протяжении последней четверти столетия, а также взгляд на перспективы развития их взаимовыгодного партнерского сотрудничества.

Ключевые слова: Центральная Азия, Соединенные Штаты Америки, интеграционные процессы, геополитические задачи, международное сотрудничество, диверсификация транзитных путей, долгосрочные национальные интересы, выстраивание взаимовыгодных связей, региональное сотрудничество, борьба с терроризмом, безопасность.